

IVERI IZ ZAPUŠČINE KUGYJEVEGA VODNIKA

ŽARKO ROVŠČEK

Severno stran kaninskega masiva omejuje globoko vrezana dolina Reklanice, ki se pravzaprav začneja z izvirom istoimenske rečice nad prevalom Neveja, konča pa ob njenem izlivu v reko Belo v Klužah (Chiusaforte). Na drugi, desni strani, se dvigajo strma pobočja Poliškega Špika in njegovih zahodnih vazalov. Dolina je danes povezana po vijugasti asfaltni cesti s svetom: na spodnji strani preko Kluž s Kanalsko dolino, na zgornji pa preko Neveje z Jezersko dolino in Trbižem ali mejnim preходом Predel. Cesta ni premostila morfoloških posebnosti doline, zato ostaja še vedno divja in samotna. Reka turistov malo bolj naraste le na vrhuncu poletne in zimske sezone, sicer pa se ji v hitenju za drugimi cilji vedno predvsem mudi skozi dolino. Zaradi ozkih in prepadnih pobočij, ki dolino ločijo od višje ležečih predelov, so sončne ure pičle. Komaj se mogočne sence Kanina dodobra odplazijo, že se, mnogo prezgodaj, spet poležejo. Pozimi se dolina, preprejena s številnimi navpičnimi grapami, preko katerih se zlivajo vode z okoliških gorá, obda s hladno odejo sreža in ledu. Kadar jo zasuje sneg, se ga mukoma otepa tja do pozne pomladi.

Težko je trditi, kaj je gnalo nekdanje prve prebivalce, da so naselili te za bežnega obiskovalca slikovite, v boju za preživetje pa surove kraje. Skromen pridelek na strmih zaplatah zemlje, nekaj živinoreje, občasni težko priborjeni in z divjim lovom pridobljeni priboljški, trdo delo mož in fantov v tujih gozdovih – to je podoba gospodarskih možnosti teh krajev iz preteklosti.

Nekaj najbolj spretnih domačinov – divjih lovcev je izkoristilo svoje poznavanje gorskega terena ter prirojene in pridobljene plezalske spretnosti. Ko so se z dr. Kugyjem, dr. Tumo in drugimi »turisti« v drugi polovici 19. stoletja začele pojavljati prve potrebe po gorskih vodnikih, so z obema rokama zgrabili za to dodatno možnost zaslužka. Iz minulih dni izstopata predvsem vodniški rodbini Piussi¹ in Pesamosca (vulgo: Lóuf) iz Pianov v Reklanici. V septembrski številki Planinskega vestnika² smo pri vzponih dr. Henrika Tume na Špik nad Policami pogosto omenjali najbolj znanega med njimi, **Osvalda Pesamosco**. Prav je, da ga skupaj z njegovo rodbino поблиže spoznamo.

ÁHASVER Z GORA

Osvaldo Pesamosca (vulgo: Lóuf³), sin Pietra Antonia iz vasi Pian⁴ v Reklanici (roj. 1863, umrl 1929), je bil divji lovec, gorski vodnik in več let gozdni delavec v tuji-

Osvaldo Pesamosca (1863–1929)

ni. Vodil je dr. Kugyja, dr. Tumo in številne druge raziskovalce furlanskega dela Zahodnih Julijcev. Težko bi našli večjo turo iz Reklanice na Viš, Kanin in Poliški Špik, kjer ne bi sodeloval. Posebej se je izkazal pri prvenstvenem pristopu na Montažev Severni stolp, pri vzponu preko Turna nad Zadno Špranjo (Cima de lis Codis) na Viš in Divjo kozo iz doline Mrzle vode. S Kugyjem je sodeloval tudi pri raziskovanju poslednjih skrivnosti Montaževe zahodne strani: prehodov čez Škrbino Vrh Strmalí s severa na jug, dostopov iz Ria di Saline preko grebena Po razéh (Curtissons) v sotesko Clapadorie. Po Kugyjevi ideji je skupaj z **Douganom** prvi⁵ preplezal odsek Božjih polic od severovzhodne debri Viša do vzhodne strani Divje Kozе. Nemirno življenje in lovska strast sta mu bila v krvi in ju je podedoval po očetu in stricu Giuseppeju. **Dr. Julius Kugy**⁶, ki ga je spoznal po njegovem prvem povratku iz romunskih gozdov, ga tako označuje: »Možem ni dano, da bi bili stalno doma, kjer ni dela in zaslužka. Potovati morajo in se potikati po svetu, da zaslužijo družini za življenje. Tako je tudi Pesamosca potoval vse življenje.

¹ V Kugyjevih delih so omenjeni predvsem vodniki Giuseppe, Ignazio in Eugenio Piussi.

² Glej: PV 1999, str. 373–377.

³ Izvor tega furlanskega imena povezujejo z lat. lupus – volk.

⁴ Skupno ime za zaselka Pian di la in Pian di qua.

⁵ Vzpon 4. 7. 1914. Prvo celotno prečenje sta opravila Comici in Cesca 31. 8. 1930.

⁶ Dr. J. Kugy: Delo, glasba in gore. Maribor 1966, str. 229.

Tista 24/12/36

Carissima Giuseppe Maria!

Bravo per la tanto cara lettera
23 me c. e poi i cari e buoni
auguri, che contraddistinto di
tutto il mio cuore. Saluto a
tutti tutti e più specialmente mi
piace ritorno del buio e con
tuo marito!

Se' un passato nel
estate da Nova per la via
Paviana e Chiavari. Ho
caro Carlo, ma non lo ho
trovato. Ho stato più alla
tenda del indimenticabile, per
che Carlo, Non ho a
trovare la cara Maria, prima

in automobile

Faksimile Kugyjevoga rokopi-
sa

Ringrazio nuovamente
vi mando a tutti i miei
cari saluti, vi auguro sempre
tutto il bene e sano sempre
il tuo antico amico, sempre
dei tempi passati ed in
felice amicizia

Giulio Kugy

Zopet in zopet je odhajal v tujino, v Nemčijo, Avstrijo, Romunijo. Kadar pa je bil doma, se je globoko resen⁷, molčeč, gnal za najskromnejšim zaslužkom po dolini gor, po dolini dol, v breg ali z brega in skrbi so se mu risale v temnem obrazu. Ahasver⁸ z gora, brez počitka in miru... Mož mi je zelo ugajal in takoj sem ga hotel pridobiti zase. Toda takrat še ni imel obstanka. Že drugič je odpotoval v Romunijo in ostal tam nekaj let. Ko se je dokončno vrnil, je postal obenem z Ojcingerjem moj stalni vodnik spremljevalec po Julijcih. Po mojem posredovanju mu je 'Societa Alpina Friulana' priznala vodniško pravico. ... Ta močni, drzni mož je bil vselej reven kot cerkvena miš.⁹

IZ RODA V ROD

Osvaldov stric **Giuseppe Pesamosca** se je hotel izogniti vojaški obveznosti – takrat so služili po dvanajst let –, zato se je podal v pogorje Špika nad Policami, Viša in Kanina, kjer se je v samoti skrival dolgih sedem let. Prehranjeval se je predvsem z divjačino in občasnimi obroki hrane, ki so mu jih naskrivaj prinesli iz doline. Oblast ga je seveda pogrešala in iskala, če ga je kje po naključju izsledila, pa preganjala. Nепrestano na begu

⁷ Kugy ga je zaradi mrkega pogleda poimenoval kar »bronasti Osvaldo«.

⁸ Ahasver – (figurativno) brezdomec, blodeč po svetu; nestalnež, nemiren duh.

⁹ Dr. J. Kugy: Iz življenja gornika. Maribor 1968, str. 151.

2.

mi mancava, il tempo di
anche la gioventù, mancava
fino a 18 anni. Ho avuto
80 anni, sono stato - 18 anni
di Giuseppe - 18 anni - ma pure
senza la mia età. Ho voluto
fino alla fine, mi avrebbe troppo
appetito. Se' lei, cara Maria,
non riprova il passato indimenticabile,
attraverso non tentato di vederla.

Ripetere però la gioia
nel anno 1937.

Ringrazio nuovamente
vi mando a tutti i miei
cari saluti, vi auguro sempre
tutto il bene e sano sempre
il tuo antico amico, sempre
dei tempi passati ed in
felice amicizia

Giulio Kugy

je postal neprekosljiv plezalec in poznavalec sleherne razčlembе gorskega sveta nad Reklanico. Velik del svojega mojstrstva in gorniških izkušenj je poleg očeta Pietra Antonia prenesel na nečaka Osvalda, ki ga dr. Tuma¹⁰ ne imenuje zastoj »najzanesljivejši vodnik za Kaninsko in Poliško skupino«. Tuma je s pojmom »zanesljivost« pričačoval bolj dobrega krajevnege poznavalca kot spretnega plezalca, saj glede na svoje – za tiste čase odlične – plezalske sposobnosti ni potreboval vodnika, ki bi ga na vrvi vlekel za seboj. Osvaldo Pesamosca pa je združeval obe kvaliteti. Zanimiv je tudi Kugyjev komentar: »Polic bogov, denimo, ne bi bil jaz nikoli iskal tako prepričan, da bom dosegel svoj cilj, če ne bi bila Osvaldu ostala v spominu nejasna stričeva pripomba, iz katere sem lahko sklepal, da le obstoji taka skrita in zavita pravilna stezica v mogočnih Viševih severnih ostenjih.«¹¹

Giuseppejev sin in Osvaldov bratranec **Giuseppe Pesamosca ml.** je bil prav tako Kugyjev in Tumov vodnik. Poleg Osvalda je bil najboljši reklaniški gamsji lovec, nekoliko šibkejši, a izboren plezalec. Sodeloval je pri prvenstvenem vzponu iz Nabojsove škrbine¹² preko severne stene Viša po direktni (Kugyjevi) smeri. Skupaj z Ojcingerjem je vodil Kugyja tudi pri njegovem prvem zimskem vzponu na Montaž.¹³

Ambrozio Pesamosca,¹⁴ drugi sin ubežnika Giuseppeja, je vodil Kugyja samo enkrat.

NEPRIČAKOVANO SREČANJE

Pravi povod za moje tokratno preučevanje je bilo povsem naključno, a prijetno srečanje v času posvetovanja na Trbižu, ki so ga prireditelji posvetili 140-letnici roj-

¹⁰ Dr. H. Tuma: Špik nad policami (Montaž 2752 m) – PV 1908, str. 20. O njegovih turah z dr. Tumo glej PV 1999, str. 373–377.

¹¹ Dr. J. Kugy: Delo, glasba in gore. Maribor 1966, str. 228–231.

¹² Z Bolaffijem, Kugyjem in Ojcingerjem, 3. 9. 1905 (G. Buscaini: Alpi Giulie, Milano 1974, str. 223–225).

¹³ 5.–6. 2. 1905, s planine Pecol po Findeneggovi poti.

¹⁴ Dr. J. Kugy: Iz življenja gornika. Maribor 1968, str. 158.

Osvaldova vnukinja Marianna Pellegrina

stva dr. Juliusa Kugyja in dr. Henrika Tume.¹⁵ Med odmorom se je namreč pri meni pojavil mlajši gospod, ki se je predstavil kot **Silvano della Mea**, uslužbenec državne uprave za gozdove (Corpo forestale) in pravnuk reklaniškega vodnika Osvalda Pesamosce. Pokazal mi je nekaj originalnih dokumentov iz družinske zapuščine, med katerimi so bili najbolj zanimivi pismo dr. Kugyja Osvaldovi hčerki Mariji, kopija potnega lista, ki ga je potreboval za odhod na delo v romunske gozdove, in njegov fotografski portret. Presenetljiv dogodek je v hipu preselil moje misli iz dvorane trbiškega kulturnega doma v daljne čase goriške klasike. Presečen nad dejstvom, da gre za še neobjavljene dokumente, sem ga prosil za fotokopije. Že čez kako uro se je ponovno oglasil, najino prvo srečanje pa ni ostalo zadnje.

USODA KUGYJEVE ZAPUŠČINE

Vrednost omenjenega Kugyjevega rokopisa sem zaznal predvsem v tem, da je razen objavljenih del ostalo v njegovi zupščini bore malo. Kugyjeva gospodinja **Pepina Malalan**, ki je zanj skrbela polnih štirideset let do poslednje ure, je po doktorjevi smrti zastonj moleđovala pri njegovih sestrah na Dunaju, naj kaj ukrenejo glede stanovanja in bratove zupščine. Preprosta ženska slovenskega porekla z Opčin nad Trstom je razumela pomen ohranitve Kugyjeve zupščine. Sprejemala je pogoste obiske Juliusovih gornjskih prijateljev, spremljala njegove odhode v gore in na številna predavanja, literarno ustvarjanje v zrelih letih in doživljala njegove

starostne stiske zaradi težavnega prilagajanja¹⁶ novim političnim razmeram. Odgovor ožjih sorodnikov je bil, da tega ne potrebujejo, da jih več ne zanima in da naj sama razpolaga s tem blagom, kot hoče. **Zlatko Bisail** nam v svojih »Spominih Pepine Malalan«¹⁷ slikovito opiše njeno reakcijo: »Zaradi te odpovedi, v kateri je slutila tudi omalovaževanje njenih prizadevanj in skrbi za ohranitev zupščine, se je Pepina po krajšem premisleku odločila za upepelitev! Začela je čistiti omare in predale ter zažigati vse ognja vredno in žal tudi nevredno. Tako so šli v 'šparget' kupi pisem, stari dokumenti, note, suhe cvetlice, še preostali rokopisi, albumi in škatle, polne družinskih in Juliusovih osebnih slik ter prav vse, kar niso odnesli sorodniki in njegovi prijatelji ter uporni **prof. Zorko Jelincič**.« Jasno je torej, da so od pisne zupščine to pustošenje razočarane gospodinjke preživeli le tisti rokopisi, ki jih je dr. Julius Kugy za življenja v obliki pisem različnim znancem odposlal na njihove naslove.¹⁸ Od prejete pošte in drugih rokopisov ni ostalo skoraj nič, njegova korespondenca pa se je razpršila vsepovsod. Vanjo sodi tudi pismo, ki ga hrani Osvaldov pravnuk.

PISMO OSVALDOVI HČERKI

Prijateljstvo in medsebojno spoštovanje se je nadaljevalo tudi v čase, ko naveze »osvajalcev gora« niso več aktivno delovale in so nekdanja skupna doživetja postala preteklost. Kugyjevo pismo Osvaldovi hčerki Mariji je – kot lahko razberemo – pravzaprav odgovor na njeno pisanje, ki ga je prejel pred kratkim. Ne razkriva kakšnega »usodnega« dejanja v zvezi z njegovim raziskovanjem Julijcev. Je svojevrsten dokument njegove pozornosti do družine Pesamosca in poklon »zvestemu« Osvaldu, na katerega so ga vezali številni prijetni spomini s skupnih podvigov v gorah. Zato prevod¹⁹ rokopisa iz italijanščine povzemam v celoti.

(Naslov) *Gospa Maria Pesamosca, hči Osvalda Pesamosce, Stretti v dolini Reklanice, Kluže – Videm*²⁰
(Pošilja) *Kugy, Trieste, Via San Anastasio 20 – III*

Trst 26. 12. 36

Nadvse draga gospa Maria!

Hvala za tako prijazno pismo z dne 23. tekočega meseca in za prijazne in tople želje, ki Vam jih vračam iz vsega srca. Voščim zdravja vam vsem in predvsem srečen povratek Vašemu skrbnemu in dobremu možu.

Da, poleti sem se z avtomobilom z Neveje peljal skozi dolino Reklanice v Kluže. Iskal sem Davida²¹, a ga nisem našel. Nato sem bil na grobu nepozabnega, zve-

¹⁶ Za svetovljana, kakršen je bil Kugy, je bila fašistična oblast v domačem Trstu kot prisilni jopič. Zaradi udeležbe v I. svetovni vojni na avstrijski strani je pridobil oznako »avstrijakar« in je bil pod stalnim nadzorom.

¹⁷ Zlatko Bisail: Spomini Pepine Malalan na dr. Juliusa Kugyja. Primorski dnevnik 1982, št. 122, str. 4 (članek je sicer izšel v več nadaljevanjih).

¹⁸ Bolj študijozne bralce bi rad opozoril na objavo Kugyjevih pisem nekaterim vidnejšim predstavnikom SPD – Ludvik Zorzut: Odkrite zanimivosti (PV 1961, str. 229–233, 276–281, 323–332 in 574–578).

¹⁹ Avtor se zahvaljuje g. Devani Jovan Lacovich in g. Gianniju Lacovich iz Kopra za opravljene prevode.

²⁰ Chiusaforte-Udine.

²¹ Osvaldu so se rodili sinova David in Luigi ter hči Maria.

Osvaldov potni list za delo v Romuniji²²

stega Osvalda. Nisem šel na obisk k dragi mami, ker mi je zmanjkalo časa in tudi mladostne moči, da bi se povzpел do Pianov. Približujem se osemdesetim, zdrav sem – hvala Bogu – a vendarle čutim težo let. Vzpon tja gor bi me preveč utrudil. Vašega natančnega naslova, draga Maria, nisem poznal, drugače bi Vas bil poizkusil obiskati.

Toda izlet bom ponovil leta 1937.

Še enkrat se vam zahvaljujem in vam pošiljam najtoplejšje pozdrave, želim vam vse najboljše in vedno ostajam Vaš stari prijatelj, ki se spominja minulih časov v zvestem prijateljstvu

Giulio Kugy

Veliko pozdravov vam pošilja tudi Pepina. In vse najboljše!

Kot živ spomin na junake gorniške preteklosti iz rodu Lóuf moram predstaviti še današnjo podobo **Marianne Pellegrina**, Osvaldovo vnukinjo in hčer Marie, ki ji je Kugy namenil prijazno pismo. Priletna gospa, mati Silvana della Mea, ki sem jo obiskal na njenem današ-

²² Slovenski prevod: V imenu Njegovega Velikanstva UMBERTO I. / Po Božji in ljudski volji Kralja Italije / Minister za zunanje zadeve prosi vojske in civilne oblasti Njegovega Velikanstva in prijateljskih in zavezniških sil, da dovolijo prost prehod / Pesamoske Osvalda sina Antonia, ki odhaja v Avstro Ogrsko zaradi dela. / Ta potni list, ki je bil izdan v Tolmeču 26. februarja tisočosemsto osemindvetdeset 1898 na osnovi vloge župana Reklanice, je veljaven eno leto. / Po nalogu Ministra za zunanje zadeve / Komisar.

Na hrbtni strani je zig-viza romunskega konzulata. (op. Ž. R.) Kopije vseh dokumentov so pri avtorju.

njem domu na Trbižu, se žal le bežno spominja srečanja s Kugyjem. Vse, kar je vedela povedati o njem, je bilo, da je bil zelo prijazen gospod. Spominja pa se tudi Ojcingerja in pravi, da je bil Osvaldov velik prijatelj. Mirno preživlja življenje sebi podobnih vrstnikov in razen rodbinske zveze nima nič opraviti z dedovim razvpitim gornišvom. Kljub temu sem jo poprosil, da je pozirala pred mojim fotoaparatom. Naj njena podoba, ki razkriva značilne poteze Lóufov, zaokrožuje naš spomin na Kugyjevega moža »mrkega očesa«, na »bronastega Osvalda«.

Mesečev zaliv

V čisti svetlobi hodim po goljavi. Kolovozna pot je vroča in samotna. Redki sledovi so dobro vidni v belem pesku. Vrtinci drobnega prahu silijo v nosnice. Dolgo ni deževalo.

Škarpe preprečujejo drsenje razjedene rdečkaste zemlje na vegasto cesto. Špranje med kamni so zapolnjene z nitkastim mahom. Majhen zelenec previdno opazuje njihov varen objem.

Vrh dolgega klanca se olesenela stebila trstičevja sklanjajo nad mano. Križ na Strunjanskem rtu pripoveduje o neizraziti meji med življenjem in smrtjo na morju. V smeri sonca modra sivina sovdanskih skladov, poraslih z žuko, pada v zveneče valove, butajoče ob krhko obalo.

Trdožive črne grozdne jagode imajo vznemirljivo zdravo barvo, temno kot noč brez zvezd. Čutim njihov vonj, ki se meša z vonjem figovcev. Vonj po jugu je.

Med bleskom živordečih plodov predramljene grmovnice jagodičnice in hlapljivim duhom mirte sestopam proti morju. Vijugasto kozjo stezo pokrivajo skoraj okrogli storži borovcev. Popoldansko sonce tone za grebenom. Na luskastih listih cipres zelena barva vse bolj zamenjuje rumeno. Sence se plazijo po drevesih in izpodirvajo sončni obsev.

Zaliv sv. Križa. Lahen maestral ustvarja komaj opazne gube na gladini. Morje je zamolklo modro. Mir večera. Bele pene močijo trhel ribiški čoln na pešeni plitvini. Ostareli kapitani ne obnavljajo več svojih bark v tihih zalivih.

Otožna pesem minulega časa napolnjuje redke hiše raztresene vasi za abrazijsko teraso. Tavam po labirintu pravadnih stavb, čemecih na ravni planoti. Nevidna naravna sila plete gosto makijo nad flišnim bregom. Sonce že stoji za obzorjem. Golo morje odkriva skale mnogoterih oblik. Preproga zelenkastih alg se zasveti v globini ostanka barvnih podob poznovečernega neba. Sivi osliček mi prihaja naproti. V velikih očeh sta zvestoba in ljubezen. Pogled mi plava preko daljav, kjer luči osvetljujejo vitke linije lokov na oknih mestnih palač.

Pred vrnitvijo ob toplem vetru z zahoda sedim na starem, razžrtem pomolu. Igra morja preliva s školjkami obrasle lesene stebre. Ne bojim se velike vode. Zaliv mesečev – kako lepi besedi sta to!

Lahek potep za dušo pričnemo v Strunjanu. Povzpne se do križa na prvem rtu. Po sestopu na peščine Mesečevega zaliva se je najbolje vrniti nazaj na planoto in nadaljevati pot mimo rtov Ronek in Kane do Belvedera nad Izolo. Vračamo se lahko ob morju.

Posebej lepo je v zgodnji jeseni ali pomladi, ko pogled sega od opečnatega stebra beneškega zvonika in rjavega traku plaž Gradeža vse do mehke valovitosti domačih grebenov.

V pomoč nam je lahko karta Slovenska obala in zaledje v merilu 1: 50 000.

Aleš Karl Nosan